

مرکز مدیریت حوزه های علمیه

رساله علمیه سطح ۳

اصول و شیوه های تنظیم رفتار در کودکان از نگاه اسلام و روانشناسی

استاد راهنما: دکتر سید علی حسینی زاده

استاد مشاور: حجه الاسلام محمد صادق شجاعی

محقق: مجید بنی عامریان

سال تدوین: ۹۳

چکیده

از آنجا که فرزند، میوه زندگی و ثمره ازدواج است، تعلیم و تربیت او برای والدین از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است. و از سوی دیگر، دوران کودکی زیر بنای شخصیت انسان و بهترین زمان برای تعلیم و تربیت است. در این زمینه هم دانشمندان علوم اسلامی با استناد به متون دینی مطالب فراوانی را استخراج و بیان کرده اند. و هم روانشناسان. بر همین اساس این سؤال قابل طرح است که آیا بین دیدگاه اسلام با روانشناسی در زمینه تنظیم رفتار در کودکان تفاوتی وجود دارد. در این پژوهش تلاش می شود که اصول و شیوه های تنظیم رفتار از نظر هر دو دیدگاه بررسی شود و مقایسه ای بین دو دیدگاه صورت پذیرد. روش تحقیق در این مسأله، تحلیلی، توصیفی و مقایسه ای می باشد. و هدف از این تحقیق شناخت اصول و شیوه های تنظیم رفتار در کودکان از نگاه اسلام و روانشناسی. و مقایسه بین آن دو دیدگاه می باشد. نتیجه گیری که از بحث داریم این است که در بروز رفتارهای گوناگونی که از کودکان سر می زند عوامل متعدد و گوناگونی نقش دارند. مکاتب روانشناسی به دلیل یک سونگری در شناخت ابعاد وجودی انسان و ارائه طریق برای بهزیستن مطلق گرا بوده و تنها از یک زاویه به انسان می نگرند بنابراین اصول تنظیم رفتار آنها اگر چه در مواردی سودمند است ولی تمام ابعاد زندگی کودک را در بر نمی گیرد. در مکاتب روانشناسی اصول و روش های متفاوتی برای تغییر و تنظیم رفتار ذکر شده است که در فصل سوم به مواردی از آن ها اشاره شده است. و هر مکتب روان شناسی طبق ارزش های خود اصول و روش هایی را بیان کرده اند. به هر حال مجموع روش های گوناگون تعلیم و تربیت کودک در اسلام در برگیرنده عوامل محیط، خانواده و ظرفیت وجودی خود فرد است که مجموعاً می تواند موجب تکامل انسان و تعالی او گردد. از دیدگاه اسلام برای تنظیم رفتار عواملی زمینه ساز هستند که قبل از انعقاد نطفه باید به آن ها توجه داشت و بعد از تولد هم طبق مبانی اسلامی اصول و روش هایی برای تنظیم رفتار بیان شده که در فصل دوم به مواردی از آن ها اشاره شده است. در نهایت برنامه های تعلیم و تربیت اسلامی طوری تنظیم شده که سعادت دنیا و آخرت و سعادت مادی و معنوی انسان تامین شود ولی دستورات روانشناسی زندگی دنیوی را مد نظر دارند.

کلیدواژه: اصول، روش، شیوه، تغییر و تنظیم رفتار.

فهرست

۱۳	فصل اول: کلیات و مفهوم شناسی
۱۴	الف) طرح تحقیق
۱۴	مقدمه
۱۴	بیان مسأله
۱۵	ضرورت پژوهش
۱۵	روش پژوهش
۱۶	اهداف پژوهش
۱۶	پرسش های پژوهش
۱۶	فرضیه پژوهش
۱۶	پیشینه پژوهش
۱۸	ب) مفهوم شناسی
۱۸	رفتار
۱۹	کودک
۱۹	اصل
۲۰	روش
۲۰	شیوه
۲۱	تفاوت اصول و روش ها
۲۲	فصل دوم: اصول و شیوه های تنظیم رفتار در کودکان از نگاه اسلام
۲۳	مقدمه
۲۴	آغاز تنظیم رفتار کودک در منابع اسلامی

- الف) روش های زمینه ساز تنظیم رفتار کودک پیش از تولد ۲۴
۱. انتخاب همسر ۲۴
۲. آداب مباشرت ۲۴
- الف- دعای قبل از آمیزش ۲۵
- ب- اوقاتی که برای آمیزش مناسب نیستند ۲۵
- ج- مستحبات آمیزش ۲۶
- د- مکروهات حین آمیزش ۲۶
- ب) روش های زمینه ساز تنظیم رفتار کودک در آغاز تولد ۲۷
- بزرگداشت تولد ۲۷
- غسل دادن: ۲۷
- اذان و اقامه گفتن در گوش نوزاد ۲۷
- برداشتن کام کودک ۲۸
- انتخاب نام نیکو ۲۸
- تراشیدن سر نوزاد ۲۸
- عقیقه کردن ۲۸
- ختنه کردن ۲۹
- شیردادن نوزاد ۲۹
- اصول تنظیم رفتار کودک از نگاه اسلام ۳۰
۱. اصل آزادی ۳۰
۲. اصل مراقبت ۳۲

۳۵	۳. اصل تعقل
۳۶	۴. اصل عدالت
۳۷	۵. اصل سهولت در تکلیف
۳۹	۶. اصل اصلاح شرایط
۴۰	۷. اصل ایجاد شرایط
۴۲	۸. اصل ایجاد انگیزش
۴۲	۹. اصل عبودیت
۴۴	۱۰. اصل لطافت
۴۵	۱۱. اصل مداومت و محافظت بر عمل
۴۶	۱۲. اصل ابراز یا منع محبت
۴۹	۱۳. اصل تغییر ظاهر
۵۰	۱۴. اصل تاثیر باطن بر ظاهر
۵۱	روش های تنظیم رفتار کودک از نگاه اسلام
۵۱	مقدمه
۵۱	۱. روش های آموزشی و شناختی
۵۱	الف) اعطای بیش
۵۳	ب) روش پرسش
۵۳	ج) روش استفاده از قصه
۵۵	د) روش مقایسه اعمال
۵۶	ه) روش آموزش تلقین به نفس
۵۷	و) روش استفاده از تشبیه و تمثیل

۵۸(ز) روش بشارت و تشویق
۶۱(ح) روش تکلیف به قدر وسع
۶۲۲. روش های تربیتی، پرورش گرایش ها و عادت های مطلوب
۶۲(الف) روش موعظه
۶۴(ب) روش الگویی
۶۶۳. روش های اصلاح رذایل
۶۶(الف) روش اجبار
۶۷(ب) روش تغافل
۶۸(ج) روش انذار
۶۹(د) روش محروم سازی
۷۱(ه) روش تنبیه
۷۴فصل سوم: اصول و شیوه های تنظیم رفتار کودک از نگاه روانشناسی
۷۵اصول و شیوه های تنظیم رفتار کودک از نگاه روانشناسی
۷۵مقدمه
۷۵مراحل برنامه تغییر و تنظیم رفتار
۷۶۱. تعیین رفتار آماج و مشخص کردن خط پایه
۷۶۲. بیان هدف برنامه
۷۷۳. آماده کردن هدفهای رفتاری
۷۷۴. انتخاب روش تغییر رفتار
۷۸۵. انتخاب وابستگیهای رفتار

۷۹	۶. اجرای روش تغییر رفتار
۸۰	روشها و فنون برخاسته از نظریه شرطی سازی کنشگر
۸۰	۱. روشهای افزایش نیرومندی رفتارهای مطلوب موجود
۸۰	الف. روش تقویت مثبت
۸۱	اصول تقویت مثبت
۸۱	۱. اصل انتخاب رفتار آماج و رفتار نهایی
۸۲	۲. اصل انتخاب تقویت کننده های مناسب
۸۲	تقویت کننده های مثبت
۸۳	۳. اصل فوریت تقویت
۸۴	۴. اصل مقدار تقویت
۸۴	۵. اصل تازگی و تنوع تقویت کننده ها
۸۵	ب. روش تقویت منفی
۸۶	۲. روشهای ایجاد رفتارهای تازه
۸۶	الف. روش شکل دهی رفتار
۸۷	ب. روش زنجیره سازی رفتار
۸۷	۳. روشهای نگهداری و گسترش رفتارهای مطلوب
۸۸	الف. برنامه های تقویت
۹۰	ب. رقیق کردن برنامه تقویتی
۹۰	۴. روشهای کاهش و حذف رفتارهای نامطلوب
۹۱	الف. روشهای مثبت کاهش رفتار
۹۱	۱. تقویت تفکیکی رفتارهای با نرخ کم

۹۲ تقویت تفکیکی رفتارهای دیگر
۹۲ تقویت تفکیکی رفتار ناهم‌ساز
۹۲ سبزی یا اشباع
۹۳ ب. روشهای منفی کاهش رفتار
۹۳ ۱. خاموشی
۹۳ ۲. محروم کردن
۹۳ ۳. جریمه کردن
۹۴ ۴. جبران کردن
۹۴ ۵. تنبیه
۹۵ روش رفتار درمانی شناختی
۹۶ اصول کلی در شیوه درمانی، رفتاری - شناختی
۹۶ اشکال مورد استفاده رویکرد رفتاری - شناختی
۹۶ الف. درمان بازسازی شناختی
۹۶ ۱. توقف فکر و لپی
۹۷ ۲. رفتار درمانی عقلانی-عاطفی
۹۸ ۳. روش شناخت درمانی بک
۹۹ ب. مهارتهای مقابله ای رفتاری - شناختی
۹۹ ۱. آموزش خودگویی یا به خود دستور دادن مایکنام
۱۰۰ ۲. آموزش مصون سازی در مقابل استرس
۱۰۱ ج. حل مشکل
۱۰۳ فصل چهارم: تطبیق دیدگاه اسلام با روانشناسی و نتیجه گیری
۱۰۴ مقایسه نظام تعلیم و تربیت اسلامی با تعلیم و تربیت روانشناسی

۱۰۵	مقایسه تشویق و تنبیه از نگاه اسلام و روانشناسی
۱۰۶	برجستگی دیدگاه اسلام درباره تعلیم و تربیت
۱۰۸	خلاصه ای از دیدگاه اسلام و روانشناسی درباره تنظیم رفتار
۱۰۸	انسان در مکتب اسلام
۱۰۸	مبانی رفتار انسان در اسلام
۱۱۰	نظام تعلیم و تربیت اسلامی
۱۱۱	خصوصیات تعلیم و تربیت اسلامی
۱۱۲	نظام تعلیم و تربیت روانشناسی
۱۱۳	خلاصه بحث
۱۱۵	منابع

فصل اول: کلیات و مفهوم شناسی

الف) طرح تحقیق

مقدمه

در وجود هر کودکی کشش‌ها و امیال متعددی یافت می‌شود، که جهت‌گیری برخی از آنها به سوی رفتارهای بهنجار و اقتضای برخی دیگر رفتارهای نابهنجار می‌باشد. بنابراین مربیان و والدین برای این که بتوانند کودکان را به سمت رفتارهای بهنجار سوق دهند باید اصول و شیوه‌های تنظیم و تغییر رفتار را بشناسند. اگر اصول و شیوه‌های تنظیم رفتار شناخته شود و طبق اصول و شیوه‌های صحیح، با کودک رفتار شود باعث تعادل و تنظیم رفتار کودک می‌شود و از حرکات و رفتارهای افراط و تفریط جلوگیری می‌شود.

بیان مسأله

یکی از اساسی‌ترین اهداف تشکیل خانواده تعلیم و تربیت نسل صالح است. از آنجا که فرزند، میوه زندگی و ثمره ازدواج است، تعلیم و تربیت او برای والدین از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. و از سوی دیگر، دوران کودکی زیر بنای شخصیت انسان و بهترین زمان برای تعلیم و تربیت است. بنابراین بشر همواره در صدد آزمودن راههایی می‌باشد که بتواند اعمال و رفتار کودکان، فرزندان و شاگردان خود را مطابق با اهداف، نیازها، هنجارها و انتظارات خود و دیگران تنظیم کند. به یک اعتبار می‌توان تاریخ تکامل انسان را تاریخ کار و پیکار برای اصلاح رفتار فرزندان و شاگردان خود دانست، و کیست که تا کنون به فکر تنظیم رفتار فرزندان خود نباشد. در تمام زمینه‌های تعلیم و تربیت علماء و بزرگان دینی و روانشناسان تلاش و کوشش فراوانی در این زمینه انجام داده‌اند. و هر کدام طبق جهان بینی و اعتقادات خود اصول و شیوه‌هایی را برای تنظیم رفتار کودکان طراحی و ارائه کرده‌اند. با توجه به اینکه اصول و شیوه‌های تنظیم رفتار در کودکان یکی از مباحث مهم، اساسی و پایه‌ای در تربیت می‌باشد در این زمینه دانشمندان علوم اسلامی و اساتید اخلاق با استناد به متون دینی مطالب فراوانی را استخراج و بیان کرده‌اند. و همچنین مسأله تنظیم رفتار در کودکان یکی از مباحث مهم و کلیدی در نظر روانشناسان می‌باشد تا جایی که حتی گرایشی در رشته روانشناسی مخصوص کودکان وجود دارد. بر همین اساس این سؤال قابل طرح است که آیا بین دیدگاه اسلام با روانشناسی در زمینه تنظیم

رفتار در کودکان تفاوتی وجود دارد یا اینکه در هر دو دیدگاه یک روش است با حالات و شیوه های متفاوت. در این پژوهش تلاش می شود که اصول و شیوه های تنظیم رفتار از هر دو دیدگاه بررسی شود و مقایسه ای بین دو دیدگاه صورت پذیرد و شباهت ها و تفاوت هایی اگر بین دو دیدگاه وجود دارد مشخص شود و نیز از برجستگی های هر یک از دو دیدگاه استفاده شود و در اختیار محققینی که در این زمینه انگیزه تحقیق و پژوهش دارند، و همچنین در اختیار والدین و مربیان تعلیم و تربیت قرار بگیرد.

ضرورت پژوهش

با توجه به این که تنظیم رفتار نقش تعیین کننده ای در تکامل و سلامت روانی کودک دارد، شناسایی و ارائه اصول و روش ها برای تنظیم رفتار از اهمیت ویژه ای برخوردار است. کودک در اوائل وجود از بعد شخصیتی و رفتاری شکل نگرفته است و برای هر یک از سعادت و شقاوت قابلیت دارد، می تواند یک انسان کامل گردد و می تواند به صورت یک حیوان پست و فرومایه در آید. سعادت و شقاوت هر فردی به کیفیت تعلیم و تربیت او بستگی دارد. بنابراین برای اینکه این امر مهم محقق شود نیازمند به اصول و شیوه هایی برای تنظیم رفتار در کودکان هستیم. در متون دینی در این زمینه مطالب فراوانی بیان شده است و همچنین در علوم آکادمیک هم برای تنظیم رفتار در کودکان مطالب فراوانی جمع آوری و مورد تحقیق و بررسی قرار گرفته است. در این پژوهش بنا داریم که در هر دو زمینه تحقیق، و مقایسه و بررسی بین این دو دیدگاه صورت بگیرد تا از نکات مهم و برجسته هر یک بهره گرفته شود و در این زمینه کارهای علمی صورت بگیرد و به جامعه بشری معرفی گردد.

روش پژوهش

طبق روش تحقیقی غالب در این گونه مسائل، روش ما در این مسأله، تحلیلی، توصیفی و مقایسه ای می باشد که با مطالعه متون تعلیم و تربیت اسلامی و تعلیم و تربیت روان شناسی اصول و روش های تنظیم رفتار را جمع آوری و مقایسه ای بین این دو دیدگاه صورت می پذیرد. بنابراین در این پژوهش و امدار دیدگاههای کارشناسان تعلیم و تربیت اسلامی و روانشناسی هستیم.

اهداف پژوهش

اهداف اصلی

- ۱- شناخت اصول و شیوه های تنظیم رفتار در کودکان از نگاه اسلام.
- ۲- شناخت اصول و شیوه های تنظیم رفتار در کودکان از نگاه روانشناسی.
- ۳- مقایسه بین اصول و شیوه های تنظیم رفتار در کودکان از نگاه اسلام و روانشناسی.

اهداف فرعی

- ۱- تلاش برای دستیابی آسان به مدل های تنظیم رفتار از نگاه اسلام و روانشناسی.
- ۲- شناخت و معرفی برجستگی های دو دیدگاه.

پرسش های پژوهش

الف: پرسش اصلی

اصول و شیوه های تنظیم رفتار کودک از نگاه اسلام و روان شناسی کدامند؟

ب- پرسش های فرعی

- ۱- اصول و شیوه های تنظیم رفتار کودک از نگاه اسلام چیست؟
- ۲- اصول و شیوه های تنظیم رفتار کودک از نگاه روانشناسی چیست؟
- ۳- شباهت ها و تفاوت های این دو دیدگاه چیست؟

فرضیه پژوهش

با توجه به این که پژوهش، جنبه نظری دارد و از روش کتابخانه ای استفاده خواهیم کرد می توان از ذکر فرضیه برای آن خوداری نمود.

پیشینه پژوهش

مباحث اصول و شیوه های تنظیم رفتار در کودکان از روش های تحقیقی و نظری، متفاوتی بوجود آمده اند. دانشمندان تعلیم و تربیت اسلامی با استناد به آیات و روایات معصومین (ع) در لابلاي مطالب خود به اصول و شیوه های تنظیم رفتار کودکان پرداخته اند. و همچنین روانشناسان هم با استناد به علم تجربه و تحقیقات میدانی در این زمینه کارهای علمی و پژوهشی فراوانی را انجام داده اند. امتیاز این تحقیق مقایسه دیدگاه دانشمندان اسلامی با دیدگاه روانشناسان تجربی می باشد. در این پژوهش به تعدادی از کتاب هایی که در این زمینه تحقیق و بررسی کرده اند اشاره می شود. اول کتاب «درآمدی بر روانشناسی تنظیم رفتار با رویکرد اسلامی» نوشته دکتر محمد صادق شجاعی به موضوع تنظیم رفتار با توجه به آموزه های دینی پرداخته است. این کتاب شامل چهار بخش که این بخش ها مشتمل بر شانزده فصل می باشند که به بررسی مفصل تنظیم رفتار با توجه به آیات قرآن مجید و احادیث معصومان (ع) پرداخته است. اما این کتاب به تنظیم رفتار در بزرگسالان پرداخته، و نسبت به تنظیم رفتار در کودکان پژوهشی به صورت خاص در این کتاب صورت نگرفته است. دوم کتاب «روش های تربیتی در قرآن» جلد اول به نوشته آقای محمد رضا قائمی مقدم که مشتمل بر پنج فصل می باشد که چهار روش تربیتی در قرآن که تذکر و یادآوری، موعظه و نصیحت، عبرت دهی و امر و نهی می باشد پرداخته است و در این کتاب به طور کامل این چهار روش را تبیین کرده است. ولی در این کتاب فقط به روش های قرآنی آن هم چند مورد خاص پرداخته شده. سوم کتاب «تربیت فرزند» نوشته دکتر سید علی حسینی زاده که در چهار جلد به چاپ رسیده است و به تبیین حالات مختلف تربیتی پرداخته است. در فصل چهارم جلد اول به چند مورد از اصول و روش های تربیتی در سیره پیامبر و اهل بیت پرداخته است و در جلد چهارم اصول آموزشی در فرزند به تفصیل بیان نموده است. البته علت متمایز بودن موضوع تحقیقی با کتاب حاضر این است که در این تحقیقات از نگاه اسلام به موضوع پرداخته شده است و در صدد تطبیق و مقایسه با دیدگاه روانشناسی نبوده اند. چهارم کتاب «نگاهی دوباره به تربیت اسلامی» نوشته دکتر خسرو باقری که در دو جلد به چاپ رسیده است، که در جلد اول به مبانی، اصول و روشهای تعلیم و تربیت اسلامی از نگاه اسلام پرداخته است. و در این جلد به چهارده اصل از اصول تربیتی اسلام اشاره شده است و نقطه قوت این کتاب این است که از نگاه اسلام به طور مفصل اشاره شده است ولی مقایسه ای با دیدگاه روانشناسی صورت نگرفته است. پنجم کتاب «تغییر رفتار و رفتار درمانی» دکتر سیف هم به اصول و روش های تغییر و تنظیم رفتار از نگاه روانشناسی پرداخته است.

ب) مفهوم شناسی

قبل از هر چیز باید مفهوم «تنظیم رفتار در کودکان» برای ما روشن شود. در عرصه فعالیت های انسانی، تنظیم رفتار، تلاش و کوشش در جهت تقویت رفتار های بهنجار و از بین بردن رفتار های نابهنجار در کودکان می باشد. در واقع هر اقدامی که در جهت تثبیت رفتار در کودکان انجام می پذیرد، بنا به تعریف، با اعمال تنظیم یا به کارگیری یک روش منظم همراه است. در این پژوهش از مفهوم «تنظیم رفتار» برای تفکیک کاربردها و نقشی که مریبان در جهت تثبیت رفتار در کودکان به کار می برند پرداخته می شود.

رفتار

ساده ترین تعریف رفتار^۱ این است که گفته شود: رفتار، یعنی عملی که از فرد سر می زند یا سخنی که بر زبان می آورد. در روان شناسی رفتاری این اصطلاح، دقیق تر تعریف می شود: «هر فعالیتی که ارگانیسم انجام دهد و به وسیله ارگانیسمی دیگر با یک ابزار اندازه گیری قابل مشاهده یا اندازه گیری است» بنابراین، رفتار هم شامل حرکات بیرونی می شود (مانند حرکات سر و دست، سخن گفتن، نوشتن و غیره) و هم شامل حرکات درونی (مانند ضربان قلب، اتساع شراین و جز این ها) و هم شامل فعالیت غددی (مانند ترشح بزاق دهان یا ترشح هورمون)^۲.

«تنظیم رفتار می تواند از یک طرف، از بروز رفتارهای نامطلوب و نابهنجار پیشگیری کند و از طرف دیگر، به رشد و تقویت رفتار های بایسته و مثبت، کمک نماید. روان شناسان علاقه مند به تنظیم رفتار، تمایل دارند که در این دو زمینه فعالیت کنند. تعریفی که از تنظیم رفتار ارائه داده اند نیز ناظر به این دو جنبه است، و تنظیم رفتار را به فرآیندها و فعالیت های نظام مند در جهت رشد و ایجاد رفتار های بهنجار و سازگارانه و پیشگیری از رفتار های نابهنجار و اصلاح آنها معنا کرده اند»^۳.

«اصطلاح «تنظیم رفتار» در آموزه های دینی به کار نرفته است، اما زمینه های نظری تنظیم رفتار به عنوان یک قلمرو معرفت شناختی، به طور مستقیم، از مبانی اخلاقی و تربیتی اسلام بدست می آید هنگامی که به تنظیم رفتار از این زاویه می نگریم، می بینیم که علمای اخلاق، تنظیم رفتار را در دو زمینه تعریف کرده اند.

الف- پیشگیری و تهذیب نفس از بدی ها.

۱. behaviour

۲. سیف، تغییر رفتار و رفتار درمانی، ص ۴۱.

۳. شجاعی، تنظیم رفتار، ص ۲۴.

ب- پرورش و کامل کردن نفس به وسیله کسب فضائل و مکارم اخلاق برای تنظیم رفتار^۱.

هر دو مرحله ضرورت دارد، زیرا زمین نفس، اگر از بدی ها پاک و منزّه نباشد برای پرورش مکارم اخلاق و عمل صالح قابلیت ندارد. دیدگاه روان شناسان و علمای اخلاق از تنظیم رفتار، به لحاظ محتوی، هدف و غایتی که برای آن در نظر گرفته اند متفاوت است زیرا هدف تنظیم رفتار در روان شناسی، سازگاری در روابط بین فردی و بهره گیری هر چه بیشتر از زندگی است، در حالی که هدف تنظیم رفتار از نظر اسلام، خودسازی و عمل به باید های اخلاقی می باشد^۲.

موضوع تنظیم رفتار در کودکان، رفتار کودکان می باشد که خود به دو دسته تقسیم می شوند:

۱- رفتارهای برونی کودک.

۲- رفتارهای مستتر و پنهان کودک که قابل مشاهده نیستند.

هدف از تنظیم رفتار در کودکان تقویت و تثبیت رفتارهای بهنجار، از بین رفتارهای منفی و کمک به رشد و سلامت کودک می باشد.

کودک

منظور از کودک دو مرحله اول تقسیم بندی مراحل رشد کودک می باشد، یعنی از تولد تا هفت سالگی و مرحله دوم از هفت سالگی تا چهارده سالگی می باشد.

اصل

اصول در لغت به معنای: قواعد، قوانین، دستورها و نظامات^۳ و اساس و بنیان هر چیز می باشد^۴. اما در اصطلاح: اصول جمع اصل می باشد، و اصل به معنای بن، اساس حقیقی موجودات، پایه و رکن آمده است. و همچنین در قرآن کریم اصل، به معنای ریشه و اساس به کار رفته است. ... أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَ...^۵ این واژه در رشته های مختلف دانش، معنای اصطلاحی واحدی ندارد بلکه در هر قلمرویی از دانش معنای متناسب با آن دارد. در

^۱. همان، ص ۲۵.

^۲. همان، ص ۲۵.

^۳. بندریگی، منجد الطلاب، ذیل واژه اصول.

^۴. لغت نامه دهخدا، ذیل واژه اصل.

^۵. ابراهیم: ۱۴، آیه ۲۴.

قلمرو علوم تجربی و نظری با توجه به تلقی غالب در علوم تجربی به منزله قلمرویی از دانش است که در پی شناخت قانونمندی های مربوط به موجودات می باشد و اصل در این علوم با اصل در فلسفه و سایر علوم متفاوت خواهد بود. اگر در قلمرو علوم کاربردی، مشتمل بر علوم تربیتی نگاه کنیم و به اصل توجه نمائیم معنایی متفاوت خواهد داشت. ویژگی بارز علوم کاربردی این است که این علوم، در پی ایجاد تغییرات مطلوب در عرصه های مختلف هستند آن چه در این علوم مد نظر است، به دست آوردن قواعد کلی برای تعیین و هدایت تغییرات مورد نظر می باشد. بنابراین اصل در علوم کاربردی، قاعده عامی خواهد بود که می توان آن را به منزله دستور العمل کلی در نظر گرفت و راهنمای عمل قرار داد.^۱

و همچنین اصل، در لغت به معنی ریشه، اساس، و مبدا است و در اصطلاح، در علوم مختلف به معانی گوناگونی به کار رفته است:

- اصل کلی راهنمایی سلوک، یا قاعده عمومی سلوک که پذیرفته شده است.

- قانون کلی روش علمی.

- ریشه و سرچشمه یک شی یا ساخت.

- قوانین حاکم بر پویایی و تحول یک ساخت.^۲

روش

روش در لغت به معنای راه و شیوه آمده است و در اصطلاح به معنای تعیین طریقه انجام یک امر یا فعالیت و دستور العمل رسیدن به هدف می باشد.^۳ و همچنین راهی که به منظور دست یابی به حقیقت در علوم باید پیمود.^۴

شیوه

۱. باقری، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، ص ۶۴-۶۳.

۲. حسینی زاده، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت، ج ۴، ص ۲۵.

۳. حسینی نصب و علی اصغر اقدم، فرهنگ واژه ها تعاریف و اطلاعات تعلیم و تربیت، ص ۵۰.

۴. حسینی زاده، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت، ج ۴، ص ۲۸.

شیوه در لغت به معنای روش، طرز و طریقه آمده است، و گاهی شیوه را جزئی از روش می دانند؛ یعنی روش مجموعه ای از شیوه ها، یا فنون و یا حتی قواعد و اصول است.^۱

تفاوت اصول و روش ها

اصل، دستور العملی کلی است و روش دستور العملی جزئی تر از اصل با اینکه هر دو از این جهت تا حدودی مانند هم هستند، فرق هایی نیز دارند یکی اینکه اصل بر مبانی مبتنی است و روش، مبتنی بر اصل می باشد. دوم اینکه اصل، دستور العمل کلی و روش، دستور العمل جزئی است.^۲

^۱ . همان، ص ۲۹.

^۲ . باقری، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، ج ۱، ص ۶۴.